

SHZ301U-İNSAN DAVRANIŞI VE SOSYAL ÇEVRE-I

Ünite 1: İnsan Davranışı ve Sosyal Çevreye Giriş ve Temel Kavramlar

YAŞAM BOYU GELİŞİM

Yaşam boyu gelişim; bir bireyin doğum öncesinden başlayarak bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık ve ölüm ve yas evrelerini içine alan geniş bir bakış açısıdır.

İnsan gelişimine geleneksel yaklaşım, insanın gelişimini doğumdan itibaren ergenliğin bitişine kadar görmekteydi. Bu bakış açısına göre insanlar yetişkinlikte çok az değişiyordu. Bu bakış açısına tam ters olarak ise yaşam boyu gelişim yaklaşımı; insan gelişimini doğum öncesinden ölüme kadar sürekli değişen ve gelişen bir süreç olarak görür

Yaşam boyu gelişim bakış açısına göre insan gelişimi durağan bir süreç değil aksine sürekli hareket hâlinde aktif süreçlerden oluşur.

Yaşam boyu gelişim yaklaşımının bir diğer özelliği gelişimi esnek olarak görmesidir. Bireyin gelişimi belli gelişim dönemlerinde sonlanmaz.

Bir diğer önemli nokta ise yaşam boyu gelişim yaklaşımı söz konusu olduğunda tarihsel perspektifin de değerlendirilmesi gerektiğidir.

GELİŞİM VE SOSYAL ÇEVRENİN ANLAŞILMASI İÇİN YAKLAŞIMLAR

İnsanın gelişimini, davranışlarını ve sosyal çevresinin özellikleri ve insana olan etkisini anlayabilmek için kullanılan birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan bazıları sosyal hizmetin de temel olarak kullandığı yaklaşımlardan;

- Sistem kuramı ve
- Ekolojik yaklaşımdır.

Diğerleri ise sosyal hizmetin de faydalandığı kişilik kuramları, ahlaki, psikoseksüel, psikososyal ve bilişsel gelişim kuramı ve yaklaşımlarıdır.

Sistem Kuramı

Sistem kuramının sosyal hizmet disiplini ve mesleği kapsamında kullanılmasına öncülük eden kişi biyolog Ludwıg von Bertalanıy'dır

Sistem kuramında genel bakış açısı sistemlere bütüncül olarak yaklaşmak ve sistemlerin diğer sistemlerle olan etkileşimlerinin incelenmesidir (Thyer, 2011). Sosyal hizmet açısından ise bu etkileşimler birey ve içinde bulunduğu diğer sistemler arasındadır denilebilir. İnsan kendi içinde zaten sistemlerden oluşmuş bir varlıktır.

Sosyal hizmetinde temel olarak odaklandığı nokta kişilerin bahsedilen sistemlere ne şekilde ve nasıl etkileşime girdiğidir (Duyan, 2010).

Sistem; bütüncül, birbirinden bağımsız organize birimlerden oluşan, diğer sistemlerle etkileşimde olan, birbirlerini etkileyen ve tanımlanabilen çevre olarak tanımlanabilir (Siporin, 1975 akt. Bedder, 2000).

Sistem kuramını anlamak ve sosyal hizmet uygulaması ile arasındaki ilişkinin öğrenilmesi için bazı kavramların anlaşılması önemlidir. Bu kavramlar;

- Alt sistem,
- Denge (homeostaz),
- Sınırlar,
- Girdi-çıkıtı,
- Rol,
- İlişki,
- Entropi ve negatif entropi ile
- Bütüncüllüktür.

Alt sistem, daha büyük bir sistemin parçası veya bileşeni olan sistemdir. Örneğin, aile sistemi içindeki iki kişiden oluşan ebeveyn sistemi bir alt sistemdir.

Denge veya homeostaz ise belirli bir sistemin istikrarlı olarak sürekli bir denge durumunda kalmayı sağlayabilmesidir. Sistemin dengesini bozacak bir şeyler olduğu zaman, sistem bunlara uyum sağlayarak yeniden denge konumuna gelmeye çalışacaktır.

Sınır, sistemlerin nerede bittiğini ve aralarında geçişlerin olup olmadığını ifade etmek için kullanılan terimdir. Sınırlar açık veya kapalı olabilir.

Kültürel ve sosyal açıdan belirlenmiş ve sistem içindeki üyelerden beklenen davranış kalıplarına **rol** denmektedir.

İnsanlar arasında gelişen ve karşılıklı olan iletişimle ortaya çıkan bağlantıya ilişki deriz. Çevremizdeki insanlarla **ilişki** kurmadan bir sistem içinde yaşayabilmemiz mümkün olamaz.

Sistem teorisi ve sosyal hizmet disiplini insanlarla her zaman işlevsel olan ilişkinin kurulmasını önemser. Her şeyin olduğu gibi sistemlerin de sonları vardır. Bir sistemin yok olma eğilimine **entropi** denilmektedir.

Buna karşı olarak da sistemin gelişme ve büyüme yönündeki eğilimi ise **negatif entropi** olarak ifade edilir.

Bütüncüllük ise sistem içindeki tüm bileşenlerin katkısının, ayrı ayrı olarak bileşenlerin getireceği katkıdan daha büyük olmasıdır.

Ekolojik Sistem Yaklaşımı:

İnsan davranışı ve sosyal çevrenin anlaşılması için yardımcı olacak bir diğer yaklaşım ise ekolojik sistem yaklaşımıdır. Bu yaklaşım sistem teorisinin bir alt parçası olarak görülebilir. En basit ifadeyle ekolojik sistem yaklaşımı bireyi incelerken onun çevresine odaklanır. Bu kuram insan davranışının anlaşılması için kritik bir öneme sahip olan "çevresi içinde birey" kavramı ile bütünlük göstermektedir.

Sistem teorisinde bahsedilen kavramlara ve terimlere ek olarak ekolojik sistem yaklaşımında da birkaç terim bulunmaktadır. Bu terimler şöyle sıralanabilir:

- Sosyal çevre,

SHZ301U-İNSAN DAVRANIŞI VE SOSYAL ÇEVRE-I

Ünite 1: İnsan Davranışı ve Sosyal Çevreye Giriş ve Temel Kavramlar

- İşlem,
- Enerji,
- Uyum (adaptasyon) sağlama,
- Baş etme ve
- Karşılıklı bağımlılık.

Sosyal çevre; kişinin içinde yaşadığı, toplumun ve içinde bulunulan kültür ile şekillenmiş ve aynı zamanda kişinin bireysel özellikleri ve yaşam koşullarına bağlı olan çevre olarak tanımlanabilir.

Sistem teorisinde etkileşim olarak ifade edilen kavram ekolojik bakış açısında **işlem** olarak ele alınır. Olumlu veya olumsuz işlemler mevcuttur.

Enerji kavramı ise bireylerin çevrelerine ve insanlara katılımından ortaya çıkan doğal bir güç olarak ifade edilebilir. Sistem teorisindeki girdi-çıkıtı kavramlarını burada da görürüz.

Kişinin çevresindeki koşullara uyum sağlayabilme becerisi ise **adaptasyon veya uyum sağlama** kavramına karşılık gelir. Yaşam boyunca insan çok farklı koşullara ve olaylara sürekli olarak uyum sağlayabilme veya değişebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Baş etme ise kişinin uyum sağlama yöntemlerinden biridir ve sorunlar yaşandığı zaman sarf ettiği uyum sağlama yollarını ifade eder. Kişi olumsuz durumlar ve olaylar karşısında yaşadığı stresi azaltmak, stresi ortadan kaldırmak ve stresten kaçınmak için baş etme yöntemlerini kullanır.

Birey olarak insanın hayatını insanlardan izole ve tek başına yaşaması imkânsız olduğundan hayatta kalabilmek ve iyilik halini devam ettirebilmek için diğer insanlara ve sistemlere ihtiyaç duyar. **Karşılıklı bağımlılık** da tam olarak buna karşılık gelir (Sheafor ve Horejsi, 2009; Duyan, 2010; Zastrow ve Kirst-Ashman, 2014).

Ekolojik yaklaşım, çevresi ve bireyin karşılaştığı alanlara odaklanır. Sistem teorisi ise alt sistemler ile veya sistemlerin sınırlarına odaklanır. Ayrıca sistemin denge durumunda kalmasına odaklanmıştır.

Kişilik Kuramları: Psikodinamik Teori

Kişilik, bir insanı diğerlerinden farklı yapan duygusal, davranışsal ve zihinsel özelliklerin bir araya gelmiş hâli olarak tanımlanabilir.

Kişilik kuramcıları arasında en tanınanlardan biri Sigmund Freud'tur. Freud, psikodinamik teori olarak isimlendirilecek olan teorisinin temellerini psikanaliz denilen yöntemi ile atmıştır. Freud, 1900'lü yıllara kadar süre gelen hipnoz uygulamasından ayrılarak hastaları ile konuşarak yeni bir yöntem denemiştir.

Freud, kişiliği buz dağına benzetir. Kişiliğimizin büyük bölümü, farkındalık seviyemizin altında, bilinç dışı olan buz dağının görünmeyen kısmıdır.

Hastaların bu şekilde kendilerini ve sorunlarını daha iyi tanıyabildikleri ve daha işlevsel bir uyum düzeyini yakalayabildikleri bu yönteme *psikanaliz* adı verilmiştir.

Freud, kişiliği buz dağına benzetir. Kişiliğimizin büyük bölümü, farkındalık seviyemizin altında, bilinç dışı olan buz dağının görünmeyen kısmıdır.

Psikoseksüel Gelişim

Freud hastalarını analiz ederken yaptığı gözlemlere dayanarak hastaların şu an yaşadıkları sıkıntıların çoğunlukla erken çocukluk dönemlerinde yaşanan sorunlarla alakalı olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Freud'a göre kişi beş psikoseksüel gelişim aşamasından geçer.

Psikoseksüel gelişimin beş aşaması şunlardır:

- Oral Dönem (0-1 Yaş)
- Anal Dönem (1-3 Yaş)
- Fallik Dönem (3-6 Yaş)
- Örtülü Dönem (6-13 Yaş)
- Genital Dönem (13 Yaş ve Sonrası)

Psikososyal Gelişim

Bir psikanalist olarak eğitim alan Erikson, insan gelişimine biyopsikososyal bir bakış açısı getirmiştir. Erikson'a göre insan hayatı boyunca bu sekiz gelişim aşamasından geçer.

Psikososyal gelişim aşamaları şunlardır:

- Güvene karşı güvensizlik (0-1 Yaş)
- Özerkliğe karşı utanç ve şüphe (2-3 Yaş)
- Girişimciliğe karşı suçluluk (3-5 Yaş)
- Beceriye karşı yetersizlik (6-11 Yaş)
- Kimliğe karşı kimlik karmaşası (11-20 Yaş)
- Yakınlığa karşı yalnızlık-izolasyon (Genç Yetişkinlik)
- Üretkenliğe karşı durgunluk (Yetişkinlik)
- Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk (Yaşlılık)

Erikson'a göre kişi, her bir gelişimsel dönemde çözülmesi gereken bir kriz ile karşılaşır. Eğer bu kriz çözülemezse kişi daha sonra gelecek olan krizleri de başarıyla çözmekte zorluk çeker.

Bilişsel Teori

Psikanalitik teori bilinç dışı düşüncelerine odaklanırken bilişsel teori bilinçli olarak sahip olduğumuz düşünce ve eylemlerimize odaklanır.

Bilişsel yaklaşımlar; kişinin bilincinde olduğu düşünce ve eylemlerine odaklanır. Psikanalitik ve psikososyal yaklaşımlardan farklı olarak bilişsel yaklaşımlarda kişinin düşünme ve anlama kapasitesini nasıl geliştirdiği odak noktadır. "Biliş" kavramı; bir bilgiyi almak, işlemek ve gerektiği yerde kullanmak becerisi anlamına gelmektedir

Piaget'ye göre kişi, kendi bilişsel dünyasını kendi oluşturur. Bebekler düşünce kalıplarını, yeni fikirleri ve

SHZ301U-İNSAN DAVRANIŞI VE SOSYAL ÇEVRE-I

Ünite 1: İnsan Davranışı ve Sosyal Çevreye Giriş ve Temel Kavramlar

bilgileri çevrelerinden aldıkça şekillendirirler. Bebeklik döneminde düşünce süreçleri oldukça basit ve katıdır.

Piaget, kişinin bilişsel dünyasını organizasyon ve adaptasyon ile şekillendirdiğini savunur. Kişi yaşadığı deneyimlerini ve gözlemlerini belli bir düzende organize eder; aksi halde içinden çıkılmaz bir karmaşa ortaya çıkar.

Piaget ayrıca dünyayı anlamak için dört dönemden geçtiğimizi savunmuştur. Her bir dönem birbirinden farklı dünyayı anlama yollarına göre şekillenir. Bu dönemler şunlardır:

- Duyumotor Dönem (0-2 Yaş)
- İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş)
- Somut İşlemler Dönemi (7-11 Yaş)
- Soyut İşlemler Dönemi (11-15 Yaş)

Ahlaki Gelişim

Ahlaki gelişim teorileri çocukların ve yetişkinlerin kendi kültürlerine uygun olarak ahlaki açıdan nasıl geliştiklerini açıklamaya çalışan teorilerdir.

Ahlaki gelişim tüm yaşam boyunca devam edebilir ama özellikle ergenlik ve genç yetişkinlikte oldukça önemlidir.

Kohlberg, ahlaki gelişim teorisini geliştirirken kişilerin eylemlerine değil nasıl düşündüklerine ve etik anlayışlarına odaklanmıştır. Teori üç seviye ve altı alt aşamadan oluşmaktadır.

Gelenek Öncesi Seviye

Bu seviye genellikle 4 ile 10 yaş arasında gerçekleşir. Ahlaki karar verme, dışarıdan gelen standartlara bağlıdır.

- **Aşama 1. Ceza ve İtaat:** Çocuk cezadan kaçınma eğilimindedir. Eğer kendisine söylenenleri yapmazsa oluşacak olumsuz durumlardan kaçınma davranışı görülür
- **Aşama 2. Araçsal İlişkiler:** Ceza yerine ödüllendirilme odak noktadır. Çocuk eğer doğru şeyleri yaparsa ödül alacağını bilerek davranış sergiler

Geleneksel Seviye

Bu seviyede ahlaki düşünce geleneksel rolleri gerçekleştirmek ile şekillenir. Genellikle 10 ile 13 yaş arası dönemi kapsar.

- **Aşama 3. Kişiler Arası Uyum:** Diğer insanların onayını elde edebilmek en önemli amaçtır. Çevresindeki kişilerle iyi ilişkiler kurmak oldukça büyük bir öneme sahiptir.
- **Aşama 4. Kanun ve Düzen:** Otorite ve yasalara uyum gözetilir. Kişi sosyal düzenin gerçekleşmesi ve korunması için otoriteye ve onun kuralları olan yasalara uymanın gerekliliğini öğrenir ve kabul eder.

Gelenek Sonrası Seviye

Kohlberg'e göre bu seviyede gerçek ahlak ortaya çıkmış olur. Artık ahlaki düşünce ve eylemler diğer insanların ne

söylediğinden bağımsız bir hal alır. Bu seviyede artık birey otorite, kurallar ve yasalar konusunda eleştirel düşünmeye başlar. Kendi doğru ve yanlışlarını şekillendirmeye başlar. Birey artık özgür düşünebilen bir insandır. Bu seviyeye ulaşan insanlara örnek olarak Gandhi ve Martin Luther King verilebilir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 2007).

- **Aşama 5. Sosyal Sözleşme:** Yasaların ve kuralların toplumun geneli için uygun olduğu düşüncesi vardır fakat eleştirel olarak yasalar ve kurallar tekrar düzenlenebilir veya değiştirilebilir inancı hâkimdir.
- **Aşama 6. Evrensel Ahlak İlkeleri:** Bu aşamada artık birey tamamen diğer insanların düşünce ve görüşlerinden bağımsızdır.

SOSYAL HİZMETİN İNSAN DAVRANIŞI VE SOSYAL ÇEVREDEKİ ROLÜ

Sürekli değişen sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin olduğu bir dünyada yaşadığımızdan dolayı sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştıkları sorunlar da giderek daha karmaşık bir hâl almaktadır. Bu karmaşık duruma etkili bir şekilde uyum sağlamak, değişen koşul ve şartlara göre uygulama becerileri ve uygulama yöntemleri geliştirmek sosyal hizmeti meslek olarak seçmiş herkes için oldukça önemli bir görevdir.

Sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştıkları müracaatçıların gelişim dönemlerini saptayabilmesi ve ilgili dönemlerin temel davranışsal özelliklerini bilmesi, karşısındaki insana yardım etmesini kolaylaştıracaktır.

Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi (CSWE) 2001 yılında sosyal hizmet eğitim müfredatları içinde insan davranışı ve sosyal çevrenin önemini ön plana çıkarmış ve sosyal hizmet mesleği için ihmal edilemezliğini ifade etmiştir.